

DOI: 10.36719/2663-4619/63/128-131

Aysel Ceyhun qızı Qasımova
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
ayselqasimova127@gmail.com

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA PARLAMENT SEÇKİLƏRİNİN HÜQUQİ ƏSASI

Açar sözlər: seçkilər, seçki hüququ, majoritar seçki sistemi, seçici imzası, seçki komissiyası.

Legal basis of parliamentary elections in the Republic of Azerbaijan Summary

As in other democratic states, parliamentary elections are the most regular form of citizen participation in the management of the state and public life in the Republic of Azerbaijan. Also, parliamentary elections are a mechanism that ensures the transparency of state power and facilitates the legalization of this area. The democratic and free conduct of elections, which is an expression of people's will, depends on the socio-political stability in the country and the existence of norms that legally regulate the conduct of these elections. In this sense, the Constitution of the Republic of Azerbaijan and the Election Code are the main acts regulating election law relations. These legal acts create methods for the democratic conduct of elections, including parliamentary elections in the Republic of Azerbaijan,

Key words: *elections, suffrage, majoritarian election system, voter signature, election commission.*

Giriş

12 noyabr 1995-ci il tarixində qəbul edilmiş Konstitusiyamızın 1-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi Azərbaycan xalqıdır. Bu maddədən göründüyü kimi dövlət hakimiyyətinin əsasını xalqın iradəsi təşkil edir. Xalqın iradəsi isə ümumi, bərabər, birbaşa seçki hüququ əsasında sərbəst, şəxsi və gizli səsvermə yolu ilə keçirilən demokratik seçkilərdə öz əksini tapır. Ümumiyyətlə, hüquqi dövlətin əsas əlamətlərindən biri, məhz dövlət hakimiyyəti orqanlarının seçkilər yolu ilə formalaşdırılmasıdır və bu xüsusiyyət Azərbaycan üçün də xarakterikdir.

Bildiyiniz kimi müstəqillik əldə etdikdən sonra hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi ilə idarə olunan Azərbaycan Respublikasında qanunvericilik hakimiyyəti parlament tərəfindən həyata keçirilir. Müxtəlif dövlətlərdə fərqli adlanan bu orqan Azərbaycan Respublikasında Milli Məclis adı ilə fəaliyyət göstərməkdədir. Xalq tərəfindən seçilmiş 125 deputatdan ibarət olan Milli Məclis ən əsas və aparıcı dövlət orqanlarından biri hesab edilir.

Hər bir parlament, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi müəyyən müddətə seçilir. Tərkibi yeniləşməyən parlament diktatordan yalnız özünün say tərkibinə görə fərqlənir. Parlamentin yeniləşməsi müəyyən məqsədlə bağlıdır. Birincisi, parlamentin bürokratikləşməsinin və cəmiyyətdən aralanmasının qarşısı alınır. İkincisi, vaxtaşırı cəmiyyətin yeni fikir və ideyalarını özündə cəmləyən, yeni sosial maraqları əks etdirən insanlar parlamentə daxil olur, yəni parlamentin cəmiyyətdəki maraqları adekvat əks etdirməsi və zamanla onun uyğunlaşması təmin edilir. Üçüncüsü, artıq seçici korpusu üçün arzuolunmaz şəxslər parlamentdən kənarlaşdırılır. (3)

Azərbaycan Respublikasında parlament seçkiləri ilə bağlı yaranan hüquq münasibətləri Konstitusiya, qanunlar və digər normativ hüquqi aktlarla tənzimlənir. Konstitusiyamızın 83-cü maddəsində qeyd olunur ki, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatları majoritar seçki sistemi üzrə, ümumi, bərabər və birbaşa seçki hüququ əsasında sərbəst, şəxsi və gizli səsvermə yolu ilə seçilirlər.

Parlament seçkilərinin müntəzəm olaraq keçirilməsi isə Konstitusiyanın 84-cü maddəsində öz əksini tapmışdır. Belə ki, həmin maddəyə görə Azərbaycan Milli Məclisinin hər çağırışının səlahiyyət müddəti 5 ildir. Mühərribə şəraitində hərbi əməliyyatların aparılması Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilərin keçirilməsini mümkün etmədikdə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin çağırışının səlahiyyət müddəti hərbi əməliyyatların sonunadək uzadılır. Bu barədə qərar seçkilərin keçirilməsini təmin edən dövlət orqanının müraciətinə əsasən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən qəbul edilir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin hər çağırışının seçkiləri hər beş ildən bir noyabr ayının birinci bazar günü keçirilir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının səlahiyyət müddəti Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin çağırışının səlahiyyət müddəti ilə məhdudlaşır. Deputatlıqdan çıxanların yerinə yeni seçkilər keçirilərsə, yeni seçilən deputatın səlahiyyət müddəti deputatlıqdan çıxanın qalan səlahiyyət müddəti ilə məhdudlaşır.

Konstitusiyamızda deputatlığa namizədlər üçün irəli sürülən tələblər də əks olunmuşdur:

I. Azərbaycan Respublikasının seçkilərdə iştirak etmək hüququna malik olan hər bir vətəndaşı qanunla müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı seçilə bilər.

II. İkili vətəndaşlığı olan, başqa dövlətlər qarşısında öhdəliyi olan, icra və ya məhkəmə hakimiyyəti sistemlərində qulluq edən, elmi, pedaqoji və yaradıcılıq fəaliyyəti istisna olmaqla, başqa ödənişli fəaliyyətlə məşğul olan şəxslər, din xadimləri, fəaliyyət qabiliyyətsizliyi məhkəmə tərəfindən təsdiq edilən, ağır cinayətlərə görə məhkum olunmuş şəxslər, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü ilə azadlıqdan məhrum etmə yerlərində cəza çəkən şəxslər Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə deputat seçilə bilməzlər. (1)

Parlament seçkiləri ilə bağlı başlanğıc müddəalar Konstitusiyamızda təsbit olunsa da, bu qəbildən olan hüquq münasibətlərinin əksəriyyəti sahəvi qanunlarla tənzimlənir. Azərbaycan Respublikasında demokratik prinsiplərə əsaslanan, seçki hüququ sahəsində dünyanın demokratik dövlətlərinin təcrübəsində sınaqdan çıxmış müddəaları təsbit edən yeni seçki sisteminin əsası məhz 12 avqust 1995-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə seçkilər haqqında» Azərbaycan Respublikasının 1082 sayılı Qanunu ilə qoyulmuşdur. 5 iyul 2000-ci ildə yenidən «Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə seçkilər haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, nəhayət, 27 may 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi qəbul olundu. 1995-ci il «Milli Məclisə seçkilər haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunundan Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə qədər ciddi bir təkamül yolu keçmiş respublikamızın seçki qanunvericiliyi kifayət qədər təkmilləşdirilmiş, seçki prosesinin ayrı-ayrı mərhələlərində həyata keçirilən hər bir seçki hərəkətinin dəqiqliyi ilə tənzimini nəzərdə tutan müddəalar seçki qanunvericiliyində öz əksini tapmışdır. Bu zaman dünya dövlətlərinin bu sahədə olan təcrübəsindən, beynəlxalq standartlardan, habelə beynəlxalq təşkilatların, o cümlədən Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının tövsiyələrindən istifadə olunmuşdur. (5)

Göründüyü kimi hal-hazırda Seçki Məcəlləsi Azərbaycan Respublikasında keçirilən seçkilər, o cümlədən parlament seçkiləri ilə bağlı əksər məsələləri tənzimləyən əsas normativ hüquqi akt hesab olunur. Belə ki, müvafiq məcəllənin 5-ci bölməsi "Milli Məclisə seçkilər" adlandırılmaqla özündə 7 fəslə ehtiva edir və burada əks olunmuş normalar seçkilərin təyin olunması, deputatlığa namizədlərin irəli sürülməsi, seçkilərə hazırlıq və onların keçirilməsi, seçkilərin yekunları, deputatın mandatdan məhrum edilməsi, əlavə seçkilərin keçirilməsi və s. kimi bir çox məsələləri nizamlayır.

Seçki Məcəlləsinin tələbinə əsasən parlament seçkilərini Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası (MSK) təşkil edir və yekunlaşdırır. Seçkilərin nəticələrinin düzgünlüyünü isə qanunla müəyyən edilmiş qaydada Konstitusiya Məhkəməsi yoxlayır və təsdiq edir.

Parlament seçkilərinə namizədlər birmandatlı seçki dairələri üzrə irəli sürülür. Namizədlər seçki dairəsində daimi yaşayan, seçki hüququ olan Azərbaycan vətəndaşları, namizədin öz təşəbbüsü ilə və ya bilavasitə seçicilər tərəfindən irəli sürülür. Seçki Məcəlləsinin 53.1-ci maddəsinə əsasən namizəd öz təşəbbüsü ilə və ya aktiv seçki hüququ olan seçicilər tərəfindən o şərtlə irəli sürülə bilər ki, ərazisində namizədin dəstəklənməsi üçün zəruri olan imzaların yığıldığı və namizədin qeydə alınmasının nəzərdə tutulduğu müvafiq seçki komissiyasına bu barədə bildiriş göndərilsin. (6)

Milli Məclisə seçkilər zamanı namizədlərin müdafiəsi üçün onun irəli sürüldüyü seçki dairəsinin ərazisində seçici imzası toplanmalıdır. Müvafiq seçki komissiyası tərəfindən imza və rəqələri və namizədin qeydə alınması üçün lazım olan digər sənədlər qəbul edildikdən sonra 7 gün müddətində namizədin qeydə alınma-qalmaması barədə əsaslandırılmış qərar qəbul edilməlidir. Qeydə alınmış namizədlərin fəaliyyəti Seçki Məcəlləsinin 69-71-ci maddələri ilə tənzimlənir. Qeydə alınmış bütün namizədlər onların statusları nəzərə alınmaqla bərabər hüquqa malik olub, bərabər vəzifələr daşıyırlar. Onların hər birinə qeydiyyat vəsiqəsi verilir. Konstitusiyanın 47-ci maddəsinin tələbinə və Seçki Məcəlləsinə uyğun olaraq səsverməyə 23 gün qalmış deputat seçkilərində iştirak etmək üçün qeydə alınmış namizədlər, namizədi qeydə alınmış siyasi partiyalar, siyasi partiyalar bloku seçkiqabağı təbliğat və təşviqat fəaliyyətinə başlayır. Səsvermə gününə 24 saat qalmış təbliğat və təşviqat kampaniyası dayandırılır. Səsvermə gününə 24 saat qalmış və səsvermə günü təşviqat və təbliğat aparılması qadağandır.

Seçkiqabağı təşviqat kütləvi informasiya vasitələri ilə, yığıncaqlar, vətəndaşlarla görüşlər, kütləvi müzakirələr, söhbətlər və s. formada kütləvi tədbirlərin keçirilməsi yolu ilə, o cümlədən çap olunmuş, audiovizual və digər təşviqat materiallarının buraxılması və yayılması yolu və qanunla qadağan edilməyən digər üsullarla aparıla bilər.

Seçkilərin gedişinə qanunsuz müdaxilə etmək qadağandır. Bu müddəa Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 25 oktyabr 2005-ci il tarixli, "Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilərin hazırlanması və keçirilməsi ilə bağlı təxirəsalınmaz tədbirlər haqqında" sərəncamında və Seçki Məcəlləsində nəzərdə tutulmuşdur.

Seçkilər günü səsvermə saat 8-dən 19-a kimi keçirilir. Məntəqə seçki komissiyaları səsvermə gününə azı 25 gün qalmış səsvermənin yeri və vaxtı haqqında kütləvi informasiya vasitələri ilə və ya məlumat lövhələri vasitəsi ilə seçiciləri xəbərdar etməlidirlər.

Seçkilər günü saat 7.50-də məntəqə seçki komissiyasının sədri seçki məntəqəsini açıq elan edir, seçki komissiyasının üzvlərinə, orada olan seçicilərə, müşahidəçilərə boş seçki qutularını göstərib kilidləyir, saat 8.00-da səsvermənin başladığını elan edir. Hər bir seçici şəxsən və təklikdə səs verir. Başqa şəxslərin əvəzinə səs verməyə icazə verilmir. Seçki bülleteni seçicidən başqa heç kəsin daxil olmasına icazə verilməyən, gizli səsvermə üçün xüsusi avadanlıqla təchiz edilmiş otaqda və ya kabinetdə doldurulur. Seçki bülletenini müstəqil yazıb doldurmaq imkanı olmayan əlilliyi olan seçici, məntəqə seçki komissiyasının üzvlərindən və müşahidəçilərdən başqa, istədiyi şəxsi kömək üçün otağa və ya kabinetə çağırılabilir. Bu şəxsin soyadı və inisialı seçicilər siyahısında seçki bülleteni alınması barədə seçicinin imzası ilə birgə göstərilir. Seçici doldurulmuş seçki bülletenini səsvermə üçün nəzərdə tutulmuş seçki qutusuna salır.

Səsvermə müddəti başa çatdıqda məntəqə seçki komissiyasının sədri ucadan elan edir ki, «yalnız seçki bülleteni almış və səsvermə otağında olan seçicilər səs verə bilərlər». Bu zaman təmin olunmalıdır ki, yalnız bu elanadək səsvermə otağında növbəyə dayanmış seçicilər səs versinlər. Seçki qutuları açılmamışdan əvvəl, istifadə edilməmiş seçki bülletenləri səsvermə otağında müşahidəçilərin müşahidəsi ilə məntəqə seçki komissiyasının üzvləri tərəfindən sayılır və ləğv edilir. Həmin seçki bülletenlərinin sayı elan edilir və səsvermənin yekun protokolunda qeyd olunur. Seçki bülleteni almış seçicilərin imzalarının sayı səsvermənin yekun protokoluna daxil edilir. Eyni zamanda, səsvermə vəsiqəsi ilə səs verən və ayrıca seçki məntəqəsindən kənar, daşınan seçki qutusunda istifadə etməklə səs verən seçicilərin sayı yekun protokolunda göstərilir. Bundan sonra məntəqə seçki komissiyasının sədri seçki qutularının kilidlərinin (daşınan seçki qutusunda isə həminin yarığın üzərindəki möhürün) salamatlığını yoxlayır, məntəqə seçki komissiyasının üzvlərini və müşahidəçiləri bununla əyani surətdə tanış edərək seçki qutularını açır.

Seçki qutuları növbə ilə açılır: əvvəlcə daşınan seçki qutusu, sonra isə daşınmaz seçki qutuları. İlk növbədə daşınan seçki qutusunda bülletenlər sayılır. Onların sayı səsvermə otağından kənar səs verilməsi üçün seçicilərin verdikləri ərizələrin sayından çox olmamalıdır. Daşınan seçki qutusu üzrə səs hesablanarkən bülletenlərin ümumi sayı verilmiş ərizələrin sayından (bülleten alan seçicilərin ümumi sayından) çox olarsa, daşınan seçki qutusunda bütün səs məntəqə seçki komissiyasının qərarı ilə etibarsız sayılır. Bu barədə akt səsvermə otağından kənar səsvermənin keçirilməsini təmin edən məntəqə seçki komissiyası üzvlərinin soyadları göstərilməklə səsvermənin yekun protokoluna əlavə olunur. [2]

Dairə Seçki Komissiyasında (DSK) səsə hesablanması Seçki Məcəlləsinin 107-ci maddəsinə uyğun aparılır və səsvermə günündən ən gec 2 gün keçənədək DSK seçkilərin yekunlarını müəyyən edir. Seçkilərdə iştirak edən seçicilərin ən çox səsini toplamış namizəd deputat seçilmiş hesab edilir.

Seçki Məcəlləsinin 171.2-ci maddəsinə uyğun olaraq, MSK DSK-lardan daxil olmuş protokolları səsvermə günündən ən gec 20 gün keçənədək yoxlayır, 48 saat müddətində Konstitusiyaya Məhkəməsinə təqdim edir. Konstitusiyaya Məhkəməsi seçkilərə dair sənədləri aldıqdan sonra 10 gün müddətində müvafiq mütəxəssisləri cəlb etməklə həmin sənədlərin Seçki Məcəlləsinə uyğunluğunu yoxlayır, DSK-ların protokolları Seçki Məcəlləsinin tələblərinə cavab verdikdə seçkilərin yekunlarını təsdiq edir. Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı qətidir.

Seçki Məcəlləsinin tələbinə əsasən, DSK seçkilərin yekunları haqqında protokolu imzaladıqdan sonra deputat seçilmiş namizədə dərhal bu barədə məlumat verir. Deputat seçilmiş namizədlər ən gec 60 gün müddətində deputat statusu ilə bir araya sığmayan və Konstitusiyanın 85-ci maddəsinin II hissəsində göstərilən vəzifədən azad olunduqları barədə əmrin surətini və ya fəaliyyətlərinə xitam verilməsi barədə öhdəliyi nəzərdə tutan ərizəni MSK-ya təqdim edirlər.

Seçkilərin ümumi yekunları rəsmi dərc edildikdən sonra namizəd deputat statusu ilə bir araya sığmayan vəzifədən azad olduqda və ya fəaliyyətinə xitam verdikdə MSK onu deputat kimi qeydə alır və həmin şəxsə deputat vəsiqəsi verir. Nəhayət, MSK seçki dairələri üzrə səsvermənin nəticələrini ümumiləşdirərək cədvəl şəklində dərc edir və həmin məlumatlar MSK-nın internet sahifəsində yerləşdirilir. [6]

Nəticə

Göründüyü kimi Azərbaycan Respublikasında keçirilən parlament seçkilərinin hər mərhələsi qanunvericiliyimizdə detallı şəkildə təsbit olunmuşdur və bu sahədə müvafiq normaların pozulması məsuliyyətin yaranmasına səbəb olur. Seçki ilə bağlı münasibətlərin hüquqi cəhətdən təzminlənməsi və bu sahədə hüquq pozuntusu olduğu halda, məsuliyyət tədbirlərinin tətbiq olunması ölkədə keçirilən seçkilərin şəffaf, qanuni olmasından xəbər verir. Bu gün ölkəmizdə vətəndaşların seçki hüquqları yüksək səviyyədə təmin olunur, həminin seçkilərin azad və sərbəst şəkildə realizəsi üçün hər bir imkan yaradılır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası. “Hüquq Yayın Evi”, Bakı, 2018, 92 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi. <http://e-qanun.az/code/17> .
3. Əsgərov Z.A. Konstitusiya hüququ. Dərslik, Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2011, 760 s.
4. Əliyev S.F. Şükürov N.H. Parlament hüququ, Dərslik, Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2015, 328 s.
5. Nəsirov E.H. “Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə seçkilərin hüquqi tənziminin bəzi problem məsələləri”. Bakı Universitetinin xəbərləri. 2015.
6. <http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2010/avqust/131203.htm>.

Rəyçi: dos. N.Şükürov

Göndərilib: 22.02.2021

Qəbul edilib: 24.02.2021